

УДК 330.34; 330.35

Правдивцев П. А.

Донецький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан економіки України згідно з теорією стадій економічного зростання В. Ростоу. Визначено особливості трансформації економічної системи України; запропоновано пріоритетні напрямки державної політики, які дозволять сформувати матеріальне підґрунтя, необхідне для подальшого економічного зростання.

Ключові слова: трансформація, економічне зростання, економічний розвиток, державна політика.

Актуальність теми дослідження. Процес становлення та розвитку економічної системи у кожній державі пов'язаний з різними соціально-економічними проблемами, вирішення яких вимагало унікальних інструментів та механізмів, специфічних для даної моделі економічної системи. Однак вибір того чи іншого методу подолання криз більшою мірою залежить від рівня розвитку країни, трансформаційних процесів, які відбуваються в її економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Логіка еволюцій та трансформацій економік є предметом досліджень таких видатних економістів як А. Вальрас [1], К. Маркс [2], В. Паретто [3], У. Ростоу [4], А. Сміт [5], Й. Шумпетер [6] та ін. Однак, особливості сучасних трансформаційних процесів в економіці України є недостатньо дослідженими. Саме тому обрана тема є вельми актуальною.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану трансформаційних процесів в економіці України.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні економіка України є трансформаційною й зазнає низку кризових явищ, які пов'язані з структурними змінами, без яких процес розвитку є неможливим. У процесі трансформації економіки, на наш погляд, ключовими поняттями (процесами) є «економічний ріст» та «економічний розвиток».

Йозеф Шумпетер вважається першим, хто визначив відмінності між ростом і розвитком економіки. У своїй монографії «Теорія економічного розвитку» він визначив економічне зростання як кількісні зміни – збільшення виробництва і споживання з часом одних й тих самих товарів і послуг. Під економічним розвитком Й. Шумпетер розуміє позитивні, якісні зміни, нововведення у виробництві, у продукції та послугах, в галузі управління, в інших сферах життєдіяльності і видах економічної діяльності. Тобто економічний ріст – це довгострокова тенденція збільшення реального обсягу на душу населення, яка є необхідною умовою та забезпечує економічне зростання. Структурна перебудова економічної системи на якісно новий рівень функціонування, тобто економічне зростання у процесі трансформації економіки можлива за умов стабільного економічного росту.

Згідно з теорією стадій економічного зростання Вільяма Ростоу, кожна країна має пройти п'ять стадій: традиційне суспільство; формування передумов для стрибка; стрибок до кумулятивного зростання; перехід до технологічної зрілості; стадія масового споживання [7, с. 14].

Досліджуючи трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України проаналізуємо статистичні дані та порівняємо їх з характеристиками стадій, а також визначимо на якій стадії розвитку фактично знаходиться країна.

Традиційним суспільством вважається технологічно відстале суспільство, в якому переважають аграрні відносини та ієрархічна соціальна структура. Аналізуючи склад валового внутрішнього продукту за виробничим методом, очевидно, що в Україні переважають промислові та торгівельні відносини над аграрними – сільське господарство, мисливство та лісове господарство складають лише 7,9% ВВП [8].

Однак щодо ієрархічної соціальної структури, що є також ознакою першої стадії, то, на нашу думку, на сьогодні в Україні створені такі економічні умови, які сприяють підкоренню більшої частини суспільства несприятливим умовам життєдіяльності. Населення фактично працює «за хліб». В 2012 р. у структурі сукупних витрат домогосподарств 90,9% займають споживчі сукупні витрати. Причому постійно відмовлялися в найнеобхіднішому, крім харчування 37,6% домогосподарств, а 2,9% не мали змогу забезпечити навіть достатнє харчування. Згідно з розподілом населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів в місяць, найбільша частка населення – 23,9% отримує дохід у розмірі 1200,1-1560,0 грн. [8]. На нашу думку, наведені факти свідчать про низьку спроможність суспільства до соціальної мобільності, що посилює підпорядкованість більшої частини населення тим верствам населення, що мають економічну та політичну владу (це свого роду сучасна ієрархічна організація суспільства).

Друга стадія характеризується використанням новітніх технологій у сільському господарстві за рахунок появи нових інвесторів. Новітні технології передбачають інноваційні способи виробництва, які є більш продуктивними та економічними й дозволяють покращувати якість продукції, збільшувати обсяги тощо.

Аналіз темпів зростання виробництва продукції сільського господарства України в 1991-2012 рр. (рис. 1) показав, що динаміка щорічних темпів

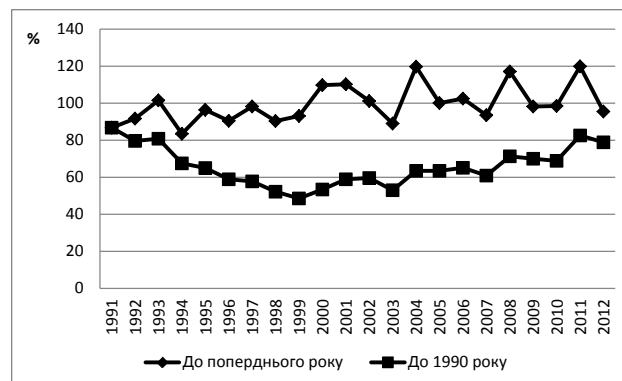

Рис. 1.1. Темпи зростання виробництва продукції сільського господарства в Україні в 1991-2012 рр. [8]

пів приросту є нестабільною та протягом 21 року незалежності в новій економічній системі України не було досягнуто рівня виробництва 1991 року. Це свідчить про відсутність в економіці України характерних рис другої стадії економічного зростання.

Ознакою стадії стрибка до кумулятивного зростання є самодетермінованість процесів зростання та формування соціально-політичної структури суспільства, спрямованої на підтримання новітніх технологій.

Економічна політика держави відображає дотримання курсу розвитку новітніх технологій через обсяги та джерела фінансування інноваційної діяльності. Так, в Україні, за період 2000-2012 рр. загальна сума витрат на інноваційну діяльність збільшилася у 6,5 разів, але частка власних коштів зменшилася з 79,6% у 2000 р. до 63,9% у 2012 р. (табл.1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності (у млн. грн.) [8]

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6

Частка фінансування за рахунок коштів державного бюджету у загальній сумі витрат залишається несуттєвою: за період 2000-2012 рр. вона збільшилася майже до 2% у 2012 р. й становила 224,3 млн. грн. Загалом динаміка державного фінансування є дуже нестабільною з щорічними коливаннями на десятки мільйонів гривень як у бік збільшення, так і навпаки. Це може свідчити про відсутність системності та стабільності у державній політиці щодо підтримання інноваційного прогресу в країні. Значна частка коштів іноземних інвесторів (8,7% у 2012 р.) демонструє міжнародний інтерес до інноваційного потенціалу України, однак він реалізується завдяки та заради інтересів інших держав.

Ринковий механізм України ще не може забезпечити сталий розвиток інноваційної сфери та безумовно потребує більш дієвого втручання держави. За період 1991 – 2005 рр. кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки збільшилася до 1510, однак тенденція не збереглася й у 2012 р. їх вже нараховувалося 1208 організацій, що на 136 менше ніж у 1991 р. Стабільна динаміка зменшення спостерігається також серед наукових кадрів України. Майже у 4 рази зменшилася чисельність науковців у 2012 р., порівняно з 1991 р. й становить 82032 особи

[8]. Наведені факти не є результатом оптимізації кадрової та організаційної системи відносно в інноваційній сфері. Навпаки, наведені процеси вплинули на обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт (табл.2).

Таблиця 2

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт [8]

Рік	Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	У тому числі, млн. грн.				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, у %
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,36
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,35
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,24
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,21
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80

Попри стабільні тенденції зростання обсягів робіт у грошовому еквіваленті, питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП стабільно зменшувалася й у 2012 р. склала 0,8%, порівняно з 1,36% у 1996 р.

Можна зробити висновок, що темпи зростання інноваційної діяльності в Україні не відповідають потребам трансформаційних процесів в країні. Це є наслідком неефективної системи фінансування та організаційно-кадрової структури.

Четверта стадія являє собою довготривалий період технологічного прогресу. Аналізуючи статистичні дані по Україні, очевидно, що в країні не відбувається перехід до технологічної зрілості. У період 2000-2005 рр. питома вага підприємств, що впроваджували інновації скоротилася з 14,8% до 8,2% (табл. 3).

Таблиця 3

Впровадження інновацій на промислових підприємствах [8]

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	
2000	14,8	1403	430	15323	631	..
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0

2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3

Подальше зростання питомої ваги підприємств, що відзначається з 2006 р. досягло 13,6% у 2012 р. що на 1,2% менше ніж у 2000р. Динамічне зростання кількості впроваджених нових технологічних процесів є лише кількісною ознакою інноваційних процесів. На нашу думку, «якість» відображається у впровадженні маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологічних процесів, частка яких у 2000 р. дорівнювала 30,7%, а у 2012 р. зменшилася до 25,3%. За своєю сутністю технологічний прогрес є фактором інтенсивного економічного росту і має сприяти вирішенню проблеми обмеженості природних ресурсів. У період 2000-2012 рр. кількість найменувань освоєного виробництва інноваційних видів продукції скоротилося у 4,5 рази. В 2012 р. було впроваджено 3403 одиниці інноваційних видів продукції, з яких 672 одиниці нових для ринку й 2731 одиниця нова тільки для підприємства. Загалом, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції за останні 10 років знизилася з 7,0% до 3,3% у 2012 р.

Стадія масового споживання – найтриваліша стадія, в ході якої формується суспільство добробуту та ускладнюється процес виробництва споживчих благ. Суспільство добробуту характеризується повною реалізацією функцій держави, щодо забезпечення населення усіма необхідними благами, задля розширеного відтворення населення, його духовного та культурного розвитку, а також вирішення соціально-економічних проблем, які не підпорядковуються ринковому механізму (врегулювання житлового фонду, охорони здоров'я та рівня життя й освіти).

За даними Державної служби статистики згідно з результатами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2012 р. 42,0% й 9,4% населення вважають свій стан здоров'я відповідно задовільним та поганим. Також нараховується 2761,1 тис. домогосподарств, у яких хто-небудь із

членів протягом останніх 12 місяців при потребі не зміг отримати медичну допомогу, придбати ліки та медичне приладдя. Це складає 16,7% до кількості домогосподарств, у яких хто-небудь із членів потребував медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя [8].

У 2011 р. 735 тис. сімей, або 67,8% від загальної кількості черговиків, чекали поліпшення своїх житлових умов 10 років і більше (у 1990 р. відповідно 285 тис. сімей, або 11%) [8].

Згідно з Конституцією України, ст. 53, «Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [9].

Однак, в Україні на початок навчального 2012/2013 рр. нараховувалося 1204 тис. місць у дошкільних закладах, в яких 1428 тис. дітей. Таким чином, охоплення дітей закладами по попереднім даним становить 59% до кількості дітей відповідного віку [8]. Можна зробити висновок, що українському суспільству не притаманні риси суспільства добробуту.

Висновки. Економіка України є трансформаційною, про що свідчать постійні зміни у політичній, економічній та соціальних сферах життя країни. Однак, в Україні порушена логіка економічного зростання. З одного боку, економічна система має ознаки першої стадії розвитку – ієрархічність соціальної структури, з іншого боку, ознаки третьої стадії – підтримка інноваційної діяльності, хоча вона є нестабільною й не в необхідних обсягах. Але економіка країни не пройшла другої стадії розвитку, на якій формуються передумови для стрибка. Сільське господарство не тільки не зазнало стрімкого розвитку завдяки новітнім технологіям, але й навпаки втратило досягнутий рівень. Тим самим була втрачена ланка гармонійного економічного росту. На нашу думку, економічна політика держави має спрямовуватися на вирішення проблем другої стадії економічного зростання, а саме розвиток сільського господарства на основі використання новітніх технологій та за рахунок залучення нових інвесторів. Це дозволить сформувати матеріальне підґрунтя для стрибка.

Список літератури:

1. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.
2. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Том второй, книга 2: процесс производства капитала. – М. : Политиздат. – 1983. – 3883 с.
3. Pareto, Vilfredo. Cours d'йconomie politique, v. 12, Lausanne – P., 1896. – 97 с.
4. Ростю В. В. Стадии экономического роста / Пер. с англ. Марченко В. П. – Нью-Йорк : Прегер, 1961. – 238 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. : Директмедиа Паблшинг. – 2008. – 665 с.
6. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. – М. : Директмедиа Паблшинг. – 2008. – 401 с.
7. Трансформаційна економіка : навчальний посібник / В. С. Савчук, Ю. К. Зайцева, І. Й. Малий та ін. ; За ред. В. С. Савчука. – К. : КНЕУ. – 2006. – 612 с.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>.

Правдивцев П. А.

Донецкий национальный университет

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Резюме

В статье проанализировано современное состояние экономики Украины согласно теории стадий экономического роста Уильяма Ростоу. Определены особенности трансформации экономической системы Украины; предложены приоритетные направления государственной политики, которые позволят сформировать материальную основу, необходимую для дальнейшего экономического роста.

Ключевые слова: трансформация, экономический рост, экономическое развитие, государственная политика.

Pravdivtsev P. A.

Donetsk National University

MODERN STATE OF THE TRANSFORMATIONAL PROCESSES IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Summary

The current state of the economy of Ukraine was analyzed according to the William Rostow's theory of stages of economic growth. The features of the transformation of the economic system of Ukraine were defined; priority areas for public policies that will form the background of the material needed for further economic growth were proposed.

Key words: transformation, economic growth, economic development, public policy.